

ХИЗМАТ КЎРСАТИШ ТАРМОҚЛАРИ ИҚТИСОДИЁТИГА ДОИР ФАНЛАРНИ ЎҚИТИШ ЖАРАЁНИДА МАЪРУЗА ДАРСЛАРИНИ ТАШКИЛ ЭТИШНИНГ ЎЗИГА ХОС ЖИХАТЛАРИ

Б.Искандаров (СамДУ магистранти)

Мақолада ўқув жараёнида маъруза дарсларини ташкил этишининг самарали йўллари, хизмат кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётига доир фанларни ўқитиш жараёнида маъруза дарсларини ташкил этишининг ўзига хос жиҳатлари ҳақида фикр юритилган.

Хизмат кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётига доир қатор фанлар мавжудки, бу фанлар соҳа тармоқлари иқтисодий хусусиятларини турли жиҳатларини очиб беришга қаратилгандир. Гарчи фанлар сони кўп, тармоқлар турли хусусиятли бўлишига қарамай бошқа фанлар қатори хизмат кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётига доир фанларни ўқитиш жараёни ҳам албатта дидактик тамойилларга амал қилган ҳолда ташкил этилади ва таълимни турли бўғинларининг ўзига хос жиҳатларини ҳисобга олади.

Дидактик тамойиллар-бу идрок қилинган дидактик қонуниятларнинг методологик инъикоси; бу-амалиётнинг доимий меъёри сифатида фойдаланишга монелик қилмайдиган шаклдаги ўқитишнинг мақсади, моҳияти, мазмуни, тузилмаси тўғрисидаги билимдир.

Демак, олий мактабдаги ўқитиш назариясининг дидактик қонуниятлари тизимига ўқув жараёнини ташкил этиш ва режалаштириш учун зарур бўлган асосий қоидалар сифатида қатнашадиган дидактик тамойиллар тизими мувофиқ келади.

Дидактик тамойиллар В.И. Загвязинский, Л.И. Грисенко, М.А. Данилов, И.И. Кобиляский, М.Г. Гаруновлар томонидан ишлаб чиқилган.

Ўқитишнинг тамойилларини асослашда олий мактаб дидактикаси қуйидагиларни назарда тутди:

- жамият талабларига мувофиқ келувчи ўқитишнинг мақсади;
- ўқитишнинг обектив қонуниятлари;
- ўқув жараёни боришининг конкрет шароити.

Олий мактаб дидактикаси ўқитиш тамойилларини асослашга турлича ёндашувлар мавжуд. Улар қуйидагилар:

- ўқув ишларини илмий ишларга яқинлаштириш;
- мустақил ўқиш - билиш фаолиятида талабларнинг юқори фаоллигини таъминлаш.

Юқорида баён қилинганлардан қуйидаги хулосаларни чиқариш мумкин:

- асосий дидактик тамойиллар мактаб ва олий мактаб учун умумий бўлсада, уларга мактабда ва олий мактабда амал қилиш фарқлидир;
- олий мактаб шароитида амал қиладиган махсус тамойиллар ҳам мавжуд, шундай қилиб, олий мактаб дидактик тамойиллари тизимини яратишда

унга хос бўлган ўқитишнинг умумий қонуниятлари билан бирга умуман ўқитиш назариясининг қоидаларини ҳам ҳисобга олиш зарур.

Олий мактабдаги дидактик таъимиллар тизимиға қуйидагилар қиради: илмийлик, қулайлик, изчиллик, узвийлик, назариянинг амалиёт билан боғлиқлиги, онглилик, фаоллик ва мустақиллик, кўрғазмалилик, мустаҳкамлик, гуруҳ қилиб ўқитиш ҳамда унда индивидуал ёндашишни қўшиб олиб бориш, ўқитишнинг тарбияловчи ва такомиллаштирувчи характери, ўқитишнинг касбий йўналтирилганлиги. Албатта олий таълим тизимида маъруза дарслари алоҳида аҳамият касб этади.

Маърузанинг асосий вазифаси - таълим беришнинг назарий асосини таъминлаш, ўқув фаолияти ва аниқ ўқув фаниға бўлган қизиқишни ривожлантириш, талабаларда фан курси бўйича мустақил ишлаши учун йўналишларни шакллантиришдан иборат.

Маъруза - ўқитишни ташкил этишни етакчи шакли ҳисобланиб, қуйидаги вазифаларни амалға оширишға имкон беради:

- Йўналтирувчилик-талабаларни ўқув материалининг асосий ҳолатларига, уни келгуси иш фаолиятидаги ўрни ва аҳамиятиға диққат қилишларига имкон беради.
- Ахборотлилик - ўқитувчи маъруза вақтида ҳолат, асосий илмий далиллар ва хулосалар моҳиятини очиб беради.
- Методологиклик - маъруза вақтида ўқитиш усуллари таққосланади, илмий изланишнинг асослари намоён этилади.
- Тарбияловчилик - маъруза ўқув материалиға ҳиссий - баҳолаш муносабатида бўлишни уйғотиш.
- Ривожлантирувчилик - билим олиш қизиқишларини, яъни мантиқий фикрлаш ва исботлаш қобилиятларини ривожлантиришға ёрдам беради.

Маъруза усулининг самарадорли бўлиш шартлари қуйидагилардан иборат:

1. *Таълим бериш воситаларидан фойдаланиш:* видео, графопроектор, флип- чат ва бошқалар.

2. *Фаол таълим усуллари қўллаш:* муаммоли маъруза, анжуман-маъруза, конспектсиз маъруза, фикрни сўз билан ифодалаш, муаллифлик маъруза, мунозарали-маъруза, қайтар алоқа техникаси билан фойдаланилган маъруза, аниқ вазиятларни кўриб чиқиш маърузаси, маъруза-сухбат.

3. *Дидактик талабларни бажариш:* маърузанинг батафсил режасини, яъни технологик харитасини тузиш; таълим - олувчилар учун аниқ тўзилмага келтирилган машғулот (кириш, асосий саволлар, асосий жойлар, якун ва хулосаларни ажратиб кўрсатиш); мустақил ўқиш учун мавзу, мақсад, вазифа ва маъруза режаси, адабиётларни маълум қилиш; режанинг ҳар бир қисмидан сўнг умумлаштирувчи хулосалар қилиш; маърузанинг бир қисмидан бошқа қисмиға ўтишда мантиқий боғлиқликни таъминлаш; ёзиш зарур бўлган асосий тушунча, ифода, далилларни айтиб туриш; унинг алоҳида ҳолатлари батафсил кўриб чиқиладиган семинар, амалий машғулотлар билан маърузанинг мос келиши.

4. ПЕДАГОГИК ТЕХНИКАНИ ҚЎЛЛАШ:

- аудитория бўйича ҳаракат қилиш лозим, ҳамма вақт кафедра орқасида турманг, имо-ишорадан фойдаланинг, фақат меъёридан оширмасдан;

- материални жонли тилда, мисоллар ва таққослашлар билан баён қилинг;
- ўз фанига бўлган қизиқишни ва талабалар нимани ва қандай ўзлаштиришларига бефарқ эмаслигини кўрсатиш лозим: бунда ўз ишига маъсулиятлилик уларни руҳлантиради;
- ўқув материални баён қилишни мақбул сураъти (темп)ни танлаш лозим: у таълим олувчиларнинг тайёргарлик даражаларига мос келиши лозим ва маърузанинг асосий ҳолатларини ёзиб олишга имкон бериш.

Маърузага тайёргарлик кўришда вақт жиҳатдан энг сўнгги фактларни олиш керакки, улар мазкур даврга яқинроқ бўлган жараённи тавсифлай олсин. Фақат ишончли, текшириб кўрилган, фактларни йиғишга ҳаракат келинади, чунки улар шубҳа уйғотмаслиги керак. Исталган маърузада ёки бу назарий қонидани тасдиқлаш ва ёритиш учун фактик материалга зарур бўлгандан катта ўрин ажратмаслик керак. Агар назарий ва фактик материал ўртасида энг қулай нисбат бузилса, у ҳолда талаба фактларни чалкаштира бошлаши, маърузада кўриб чиқиладиган назарий концепциянинг мазмуни тариқасида ноҳақиқат хулоса ва умумлаштиришларга олиб келиши мумкин.

Маъруза режасини аниқ ўйлаш ва уни технологиялаштириш лозим. Хизмат кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётига доир фанларни ўқитиш жараёнида маърузани турли методлардан фойдаланган ҳолда ташкил этилади. Албатта маърузанинг устивор методи бир қанча омилларни ҳисобга олган ҳолда танланади. Педагогик технологиянинг ўзига хос жиҳати (хаёт билан мустаҳкам боғлиқлиги, педагогик фаолиятда амалий аҳамиятнинг устуворлиги, тадқиқот натижаларига таяниши) ушбу жараёнда баҳс-мунозара, суҳбат, кўргазмали, усуллардан кенг фойдаланишни тақозо этади.

Хизмат кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётига доир фанлар таълимни технологиялаштириш, шакл, усул ва воситаларни уйғун бирлаштириш ва самарали натижани кафолатлаш вазифаларини ўз олдига қўяр экан, албатта ана шу вазифаларни бажариш учун зарурий йўналишлар аниқланилиши керак. Бу фанлар назария ва амалиётнинг уйғунлашишини талаб этади. Шунинг учун уни икки йўналишда олиб бориш мақсадга мувофиқ:

-ўқитишнинг назарий жиҳатдан йўналтирилганлигини ўрганиш.

-ўрганилган назарий билимлар юзасидан амалий кўникма ва малакаларни шакллантириш.

Назарий йўналтирилганлиги энг аввало, ўқитиладиган фаннинг характери, унинг аҳамияти ва жамият манфаатлари йўлида амалий қўлланмани имконияти билан, ўқитишнинг назарий даражаси ҳамда ўқитувчининг назарий жиҳатдан қай даражада тайёрлиги ва ғоявий дунёқараши, бойлиги билан белгиланади.

Фан бўйича амалий кўникма ва малакаларнинг шаклланиши, ана шу идрок этилган назарий билимларни амалда бажара олиш ва қўллашни назарда тутди.

Хизмат кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётига доир фанларнинг ўзига хос хусусиятларидан бири талабаларнинг фаоллигини ташкил этишга йўналтирилганлигида, яъни фаолликда ва фаолиятда ўрганиш ҳисобланади. Шу сабабли ўқитувчи даставвал фаоллик ва уни бошқариш масаласига эътибор қаратиши лозим.

Фаоллик - бу шундай иш фаолиятики, унда билиш фаолиятини жонлантирадиган интеллектуал, иродавий, ҳиссий жараёнлар биргаликда намоён бўлади.

Жонли билиш фаолияти учун, билимга бўлган ҳар томонлама, чуқур қизиқиш, муайян куч сарф қилиниши, диққат, белгиланган мақсадга эришиш учун зарур бўлган ақлий ва жисмоний кучлар қаратилган бўлиши лозим.

Хизмат кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётига доир фанларни ўрганишда мавзулар ҳарактеридан келиб чиққан ҳолда умумийликдан аниқликка ўтиш қулай йўللاردан биридир. Чунки, талабага умумий қонуниятларни ўрганиб бўлгандан кейингина кичик бир аниқ элементни ўрганиши тақазо этилади. Бунда қуйидагилар ҳисобга олиш керак:

- Элементлар орасидаги сабаб-оқибат муносабатларни ўрганиш.
- Асосий тушунча ва улар ўртасидаги боғланишларни аниқлаш.
- Устивор функционал алоқаларни ўрганиш.
- Умумий хулосалар чиқариш ва баҳолаш.

Хулоса қиладиган бўлсак, Хизмат кўрсатиш тармоқлари иқтисодиётига доир фанлардан маъруза машғулотлари турли кўринишларда, мавзунинг хусусиятидан келиб чиқиб турли ахборот ва педагогик технологиялардан фойдаланилган ҳолда олиб борилиши мумкин. Мавзуга мос восита ва технологияни танлаш эса маърузачининг педагогик маҳорати, фан ва унинг мавзулари моҳиятини билишлик даражасига боғлиқ бўлади.